

Odnos poslodavca i zaposlenika u židovskom pravu

Kotel DaDon*
kdadon@gmail.com

UDK: 174.8:296.50
296.50:174.8

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper
Primljeno: 4. lipnja 2015.
Prihvaćeno: 8. listopada 2015.

Ovaj članak analizira jedno od najdelikatnijih pitanja na području građanskog prava, pitanje odnosa poslodavca i zaposlenika u židovskom pravu. Autor istražuje praksu te odnose u biblijskoj priči o Labanovu odnosu prema Jakovu i Jakovljevu ponašanju prema Labanu te u rabinskoj literaturi od talmudskih vremena do danas. Među pitanjima koja autor istražuje su: plaćanje nadnice niže od uobičajene, kašnjenje u plaćanju, pridržavanje ugovora o radu, lokalni običaji, zaštita zaposlenika, odanost i predanost zaposlenika tijekom trajanja radnog odnosa i poslije, iskrenost i poštenje zaposlenika i poslodavca, prekid radnog odnosa, odgovornost zaposlenika u slučaju delikta, tjedni odmor i ograničenje broja radnih sati, strani zaposlenici te vrijednost rada i ljudsko dostojanstvo. Autor raščlanjuje ova pitanja na temelju niza izvora iz rabinske literature, od talmudskih vremena preko srednjega vijeka sve do mišljenja suvremenih rabina, pomoću literature koja je sada po prvi puta prevedena na hrvatski jezik. Tekstove je s hebrejskog i aramejskog preveo sam autor.

Ključne riječi: *Biblija, Talmud, Halaha, Micva, poslodavac, zaposlenik.*

* Doc. dr. sc. Kotel DaDon, predstojnik Katedre za judaistiku na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu; glavni rabin Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Hrvatskoj; adresa: Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Hrvatska.

Uvod

Biblijski svijet radnih odnosa postaje nam vidljiv iz borbi Abrahamovih i Lotovih pastira, preko robova koji kopaju zdenice i robova koji brinu o kući.¹ Ali, prva i rijetka prilika da izbliza promotrimo mnoge detalje radnoga prava pruža nam se u priči o tome kako je Laban zaposlio svojega zeta Jakova. Tora opisuje radni odnos između ove dvojice ljudi od prvog dogovora, ponašanje Jakova kao zaposlenika, dogovor o nadnici koji su postigli, Labanova ponovljena kršenja ovih dogovora, sve do Jakovljevog jednostranog otkazivanja ugovora koji je nastupio kada je Jakov pobjegao. Upravo ova biblijska priča bit će temelj našega članka.

Već odavno je židovski zakon u stanju zaštititi prava radnika, ali, zbog svojih osobitih vrijednosti koje su posljedica njegove vjerske naravi, istodobno govori i o odgovornosti radnika prema poslodavcu, ne samo kako bi se zaštitio poslodavac nego i s aspekta moralne cjelovitosti samog radnika.

Smatrao sam potrebnim napisati ovaj članak zbog teškog položaja radnika u društvu, kako općenito, tako i u Hrvatskoj. Od početka globalne krize svjedočimo otpuštanjima, nedostatku radnih mjesta, gaženju prava radnika, plaćama koje kasne ili se čak niti ne isplaćuju, čak i u kompanijama čiji je vlasnik država, upravo ona država koja bi trebala štiti prava radnika. Sve to ukazuje na ozbiljnu krizu društvenog morala.

Tekst:

¹⁴A onda Laban reče: »Zbilja si ti moja kost i moje meso!« Pošto je Jakov porobio s Labanom mjesec dana, ¹⁵Laban reče Jakovu: »Zar ćeš me zato si mi sestrić badava služiti! Kaži mi koliko ćeš tražiti za najam?« ¹⁶A Laban imaše dvije kćeri. Starijoj bijaše ime Lea, a mlađoj Rahela. ¹⁷Lea imala slabe oči, a Rahela bila stasita i lijepa. ¹⁸Kako je Jakov volio Rahelu, reče: »Služit ću ti sedam godina za tvoju mlađu kćer Rahelu.« ¹⁹Laban odvrati: »Bolje je da je tebi dam nego kakvu strancu. Ostani sa mnom!« ²⁰Tako je Jakov služio za Rahelu sedam godina, ali mu se učinile, zbog ljubavi prema njoj, kao nekoliko dana. ²¹Poslije toga Jakov reče Labanu: »Daj mi moju ženu, jer se moje vrijeme navršilo pa bih htio k njoj.« ²²Laban sabra sav svijet onog mjesta i priredi gozbu. ²³Ali navečer uzme svoju kćer Leu pa nju uvede k Jakovu, i on priđe k njoj. ²⁴Laban dade svoju sluškinju Zilpu svojoj kćeri Lei za sluškinju. ²⁵Kad bi ujutro, a to, gle, Lea! Tada Jakov reče Labanu: »Zašto si mi to učinio! Zar te ja nisam služio za Rahelu? Zašto si me prevario?« ²⁶Laban odgovori: »U našem mjestu nije običaj da se mlađa udaje prije starije. ²⁷Završi s njom ovu ženidbenu sedmicu, a onda ću ti dati i drugu, za drugih sedam godina službe kod mene.« Jakov pristane: navrši onu ženidbenu sedmicu. ²⁸Onda mu Laban dade i svoju kćer Rahelu za ženu. ²⁹Laban dade svoju sluškinju Bilhu svojoj kćeri Raheli za sluškinju. ³⁰Jakov na to priđe Raheli. Rahelu je više volio Leu. I tako je služio Labana još sedam godina.²

¹ Vidi: Post 13,7; 15,2; 24,2; 26,15.

² Post 29, 14-30 KS – prijevod Biblije – ako nije navedeno drukčije – Izdanje: *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, gl. ur. Jure Kaštelan i Bonaventura Duda, Zagreb, Kršćanska sadašnjost,

Rasprava

Analizirajući biblijski tekst koji opisuje odnos između poslodavca i posloprimca, Labana i Jakova, uvidamo da odnos Labana, poslodavca, prema Jakovu, posloprimcu, nije bio ispravan. S druge strane, Jakovljevo ponašanje bilo je potpuno korektno, daleko poštenije i ispravnije negoli bismo očekivali. Pogledajmo što su o tome rekli mudraci i bibličari kako bismo saznali više o odnosu ove dvojice biblijskih junaka.

1. Labanovo ponašanje prema Jakovu

1.1. Plaćanje nadnice niže od uobičajene

Kada je došao u Labanov dom, Jakov je mjesec dana tamo ostao kao gost. Zatim je Laban rekao Jakovu: »Zar ćeš me zato što si mi sestrić badava služiti! Kaži mi koliko ćeš tražiti za najam?« (Post 29, 15). Tekst ne spomije uvjete pod kojima se Jakov zaposlio kod Labana, ali kasnije možemo pročitati što je Jakov o tome rekao Lei i Raheli: »Pa ipak je vaš otac mene varao, deset mi je puta plaću mijenjao. Ali Bog nije dopuštao da mi nanese štetu« (Post 31, 7). Kasnije je Jakov slične riječi rekao i Labanu: »Od ovih dvadeset godina što sam ih proveo u tvojoj kući četrnaest sam ti godina služio za tvoje dvije kćeri, a šest godina za tvoju stoku, jer si mi mijenjao zaradu deset puta« (Post 31, 41). Kako ga je Laban prevario? *Midraš*³ nam daje slijedeći opis: »Za rad vrijedan deset kovanica, platio mu je pet; za rad vrijedan šest kovanica, platio mu je tri.«⁴

Čak i u Haranu postojale su norme plaćanja i prihvaćene nadnice za određene poslove. Ipak, Laban nije platio Jakovu punu nadnicu koju je zaradio nego tek polovicu norme te ga je čak i tada prevario (zamijenivši vrste ovaca – Post 31, 8-12).

Danas je glavna svrha zaštite radničkoga statusa upravo utvrđivanje poštene nadnice. Ali, u židovskom zakonu ne nalazimo niti jedan primjer nastojanja definiranja poštene nadnice. Prema standardima vremena i u skladu s temeljnim koncepcijama same Halahe, uvjeti definirani svakim ugovorom moraju biti ishod dogovora obiju strana. U slučaju Labana i Jakova takvog dogovora nije moglo biti. Osim toga, zakon koji bi zahtijevao minimalnu plaću mogao bi biti loš za radnika; tijekom »mrtve sezone«, kada nema posla, takav bi zakon sma-

2008, (KS). Tetragram iz originalnoga prijevoda KS zamijenjen je Božjim imenom Vječni/Gospod, jer u židovstvu nije dopušteno koristiti se Božjim imenom JHVH.

³ Midraš – tumačenje; komentari Tore; dvije su vrste midraša: *agadički* (pripovjedački) i *halahički* (propisujući); prikupljeni u zbirka; vidi još o *Midrašu* u Kotel DaDON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Zagreb, Profil, ²2009, 503-505.

⁴ Berešit Raba – Jeruzalem, reprint izdanja iz Vilnius 1878, (dalje: Vilne) 70.14.

njio mogućnost radnika da pronađu posao kada bi poslodavcu bilo zabranjeno radniku ponuditi – a radniku prihvatiti ponudu – smanjene plaće. Doista, u Talmudu⁵ čitamo da su radnici bili voljni raditi za malu naknadu, ako su u teškim vremenima uspjeli naći posao i od njega morali živjeti. Ipak, poslodavcu nije dopušteno iskorištavati težak položaj radnika time što će mu ponuditi smanjenu nadnicu, osim ako mu time neće osigurati cjelogodišnji posao, a ne samo rad u »jeku sezone«, kada postoji velika potražnja za radnicima te kada su i plaće više.

Postoje čak i slučajevi kada su radnici radili samo za obrok.⁶ No, u većini mjesta i u većini situacija radnici su dobili poštenu nadnicu; iako iznos nadnice nije bio definiran židovskim zakonom, određivao ga je lokalni običaj poznat pod nazivom »veliki radnički zakon«.⁷ Osim toga, židovski zakon jasno prepoznaje pravo lokalnog običaja da određuje fiksne cijene place, o čemu govori i jedan od najstarijih halahičkih izvora, Tosefta.⁸

»Stanovnici grada jedni druge mogu prisiliti na izgradnju svoje sinagoge te kupovinu svitka Tore i knjiga Prorokâ. Jednako tako, stanovnici grada mogu ustanoviti cijene, težine utega i nadnice radnika...«⁹

Jednako tako, i sâmi su obrtnici, kao npr. ličiocci, pekari, prijevoznici i mornari, bili organizirani u svojevrzne profesionalne udruge. Te su udruge organizirale primjerenu »profesionalnu« zaštitu i međusobnu pomoć.

Ali, židovski zakon također pruža izvrsnu zaštitu u pitanjima nadnica; iako Halaha nije mogla odrediti visinu nadnice, silno je brinula da nadnica bude isplaćena pravovremeno i na adekvatan način te stoga u Halahi pronalazimo posebne odredbe koje osiguravaju radnika od gubitka nadnice čak i u slučajevima sporova, kao što je onaj spomenut u sljedećoj Mišni:¹⁰

⁵ Babilonski Talmud (dalje: BT), Baba Batra 86b, izdanje iz Vilnusa – Machon Tevel izdanje, Bnei Brak, 1961, (dalje: Vilne).

⁶ BT Berahot 16a, Steinsaltzovo izdanje, Jeruzalem, 1999, (dalje: Steinsaltz).

⁷ BT Baba Mecia 87a. (Vilne): Jedna od najvažnijih »socijalnih povlastica« u očima radnika bili su osigurani obroci tijekom radnoga dana. To je ovisilo i o lokalnom običaju (vidi Mišna Baba Mecia, poglavlje 7, Mišna 1, Pinhas Kehati, Jeruzalem, 1987, dalje: Kehati); vidi još: Mišna Nedarim 4,4 (Kehati); Mišna Demaj 3,1 (Kehati). O pravu poljoprivrednih radnika da tijekom žetve i berbe jedu proizvode s kojima rade vidi Pnz 23, 23-26; BT Baba Mecia 92a (Vilne) i Avot DeRabi Natan (Higger, New York) 1930-1937, druga verzija, poglavlje 33 te Mišna Baba Mecia 7,2 (Kehati); Mišna Maasrot 2,7 (Kehati).

⁸ Tosefta – dodatak (aramejski); glavna zbirka Berajta, dodatak Mišni i, prema uzoru na nju, uređena u šest dijelova, napisana hebrejski; T. je uz gotovo svaki traktat Mišne, u pravilu sadrži stariji tanaitski materijal, do oko 200. godine; vrijednost je u objašnjavanju raznih halaha iz Mišne, proširenju i dodanim pojedinostima.

⁹ Tosefta Baba Mecia (Lieberman) poglavlje 11, halaha 23, s hebr. prev. K.D.

¹⁰ Mišna – ponavljanje, učenje; 1. temeljna literatura židovskoga prava usmene Tore; uredio ju je rabi Jehuda Hanasi (188.) i sastoji se od šest glavnih dijelova (Šiša sidre Mišna); najveći i najvažniji izvor Halahe (židovskoga prava) iz doba tanaita, *corpus juris* Halahe; 2. svaka odredba u sustavu Mišne (usp. DaDon, Židovstvo..., 512).

»Kada radnik koji je zaposlen da radi sa slamom i sijenom zatraži svoji plaću a poslodavac mu kaže: 'Uzmi ono s čime si radio za plaću', ne smije ga se poslušati. No, ako radnik takvu plaću prihvati i, ako mu poslodavac, nakon promišljanja, kaže: zmi novac za svoj rad i ostavi mi sijeno i slamu, ne smije ga se poslušati.«¹¹

U židovskom civilnom zakonu postoji običajno pravilo: »Ono što vrijedi kao novac jest kao novac« i svaki koji duguje novac prijatelju, dug može vratiti ne samo gotovinom nego i pokretnom imovinom ili poljoprivrednim proizvodima itd. Radnička plaća je jedini slučaj kod kojeg židovski zakon odstupa od tog pravila i zahtijeva isplatu u gotovini, osim ako se radnik ne suglasi da mu nadnica bude drukčije isplaćena. Razlog ovom odstupanju vjerojatno je u riječima Tore: »Svaki dan daj mu zaradu prije nego sunce zađe, jer je siromah i za njom uzdiše« (Pnz 24, 15). Radnik se veseli svojoj nadnici kako bi za nju kupio hranu sebi i svojoj obitelji; ako isplata ne bude u novcu, morat će pričekati dok ne pronade nekoga tko će od njega kupiti proizvod kojim je isplaćen ili mu u zamjenu za njega dati hranu. U međuvremenu će on i njegova obitelj gladovati!

1.2. Nepridržavanje ugovora o radu

Prema Midrašu, Jakov nije mogao zaključiti jasan ugovor s Labanom u kojem bi detaljno bili navedeni uvjeti njegova zaposlenja: »Pa ipak je vaš otac mene varao, deset mi je puta plaću mijenjao. Ali Bog nije dopuštao da mi nanese štetu... (Post 31, 7). Rabi Hiyya Rabbah smatra da je sve što je naš patrijarh dobio kao poklon morao platiti deset puta skuplje: »Laban reče: 'Dobro, neka bude kako si kazao.'« (Post 30, 34). Rabini su rekli, stotinu puta.¹²

U nedostatku jasnog ugovora, ako poslodavac neprekidno ne poštuje prijašnji dogovor, zaposlenik je taj koji će ispaštati. No, u slučaju Jakova: »Ali Bog nije dopuštao da mi nanese štetu« (Post 31, 7). Židovski je zakon jasan glede toga pitanja. Ugovor o radu, kao i svaki drugi ugovor, obvezuje obje strane. Kako je radnik obvezan raditi za poslodavca, tako je i poslodavac obvezan, prvo i osnovno, isplatiti plaću radniku na način na koji su se njih dvojica dogovorili. Čak ako i postoje okolnosti koje opravdavaju prije dogovorenu promjenu iznosa plaće – kao što je pad cijene rada na tržištu – niti jedna od ugovornih strana ne smije mijenjati ugovor bez pristanka druge strane. Istovremeno, ako je od samoga početka bilo jasno i ako su se obje strane suglasile da će iznos plaće biti vezan uz nešto – na primjer uz tečajnu listu, indeks potrošačkih cijena ili bilo što drugo – takva promjena neće se smatrati zabranjenom.

¹¹ Mišna Baba Mecia poglavlje 10, Mišna 4. (Kehati), s hebr. prev. K.D.

¹² Berešit Raba [Jeruzalem, reprint izdanja iz Vilnusa 1878.] 73.9. (dalje: Vilne); vidi još u Midraš Sehel Tov (Buber izdanja), Berlin, 1900, Post 31, 39; s aram. prev. K.D.

1.3. Nespominjanje lokalnog običaja

Jakov je jasno naveo kakvu naknadu traži za svoj rad, uz redovnu nadnicu: »Služit ću ti sedam godina za tvoju mlađu kćer Rahelu« (Post 29, 18). Jakov je jasno definirao vremenski okvir svojega rada – sedam godina rada za Rahelu i, kako ne bi bilo nikakve sumnje, jasno rekao:

»Kako je Jakov volio Rahelu – znam da su lokalni stanovnici prevaranti te će stoga moj dogovor s tobom biti potpuno jasan i nedvosmislen: 'Služit ću ti sedam godina za tvoju mlađu kćer Rahelu.' – Rahelu, a ne za Leu; tvoju kćer – kako mi s tržnice ne bi doveo neku drugu djevojku koja se slučajno također zove Rahela; tvoju mlađu – kako djevojkama ne bi promijenio imena.«¹³

Ipak, po isteku sedam godina, nakon velikog slavlja, Jakov je otkrio da se oženio Leom. Laban je tvrdio: »U našem mjestu nije običaj da se mlada udaje prije starije« (Post 29, 26). Iako je Jakov savršeno jasno rekao da radi za Rahelu, Laban nije smatrao da bi mu unaprijed trebao objasniti da neće moći ispuniti dogovorene uvjete jer su se protivili lokalnim običajima. Upravo suprotno, bio je izuzetno zadovoljan Jakovljevom ponudom: »Bolje je da je tebi dam nego kakvu strancu. Ostani sa mnom!« (Post 29, 19). Čak i nakon što je razotkrivena Labanova prijevara, Laban je nijekao svoju odgovornost za kršenje dogovora i za to okrivio lokalne običaje. Stoga je Laban Jakovu ponudio drugi dogovor: »Završi s njom ovu ženidbenu sedmicu, a onda ćemo¹⁴ ti dati i drugu, za drugih sedam godina službe kod mene« (Post 29, 27). Njegovo korištenje množine, »onda ćemo ti dati«, također za cilj ima skinuti s Labana svaku odgovornost i njega prikazati kao čovjeka koji bi održao vlastitu riječ da ga u tome nisu spriječili običaji sugrađana.

Prema židovskom zakonu, osoba koja svojem radniku ne isplati plaću koju mu duguje, čini ozbiljan zločin:

»Tkogod ne isplati plaću radniku, krši ovih pet propisa: 'Ne iskorišćuj svoga bližnjega' (Lev 19, 13); 'Niti ga pljačkaj!' (*isto*); 'Nemoj zakidati jadnoga i bijednog najamnika, bio on tvoj sunarodnjak ili došljak iz kojega grada u tvojoj zemlji' (Pnz 24, 14); 'Radnikova zarada neka ne ostane pri tebi do jutra' (Lev 19, 13); 'Svaki dan daj mu zaradu' (Pnz 14, 15) i 'prije nego sunce zađe' (*isto*).«¹⁵

Nadalje: »Zašto je pisano: 'Neka svatko za svoj grijeh gine' (Pnz 24, 16)? Da nas nauči da svaki onaj koji ne isplati plaću radniku, prema Pismu, kao da mu je oduzeo život.«¹⁶ Prorok Jeremija također je kritizirao kralja Jojakima koji nije isplaćivao plaće: »Jao onom koji kuću gradi nepravедno i gornje odaje diže bez

¹³ Berešit Raba (Vilne) 70.17, s aram. prev. K.D.

¹⁴ U prijevodu KS-a pogrešno piše: »A onda ću ti dati«, dok na hebrejskom piše "וְנִתְּנָה לְךָ" u množini.

¹⁵ Tosefta Bava Mecia 10.3; BT Bava Metzia 111a (Vilne), s hebr. prev. K.D.

¹⁶ Sifre o Ponovljenom zakonu, 279 (Finkelstein izd.), New York, 1969; Bava Metzia 112a; s hebr. prev. K.D.

prava; koji bližnjega tjera na tlaku i plaću mu ne isplaćuje« (Jer 22, 13). Radak¹⁷ je to ovako protumačio: »Onaj koji gradi kuću – to je kralj Jojakim koji je za sebe izgradio palaču, a svojim radnicima nije isplatio plaće.«¹⁸

Midraš smatra da je jedan od razloga razaranja Hrama bila upravo neisplata plaća:

»Iseli se Juda od jada, od ljutoga ropstva« (Tuž 1, 3 IŠ)¹⁹ – zbog mučenja radnika neisplatom plaće, kao što je pisano: »Nemoj zakidati jadnoga i bijednog najamnika« (Pnz 24, 14).²⁰ Rabin Meir Israel ha-Cohen iz Radina napisao je: »Čak i ako ga zakine za jednu lipu onoga što mu duguje, krši ono što je napisano u Tori: 'Ne iskorišćuj svoga bližnjega, niti ga pljačkaj!'«²¹

1.4. Prebacivanje krivice na zaposlenika

Jakov se brinuo za Labanova stada i za to dobivao plaću te je stoga njegov status bio jednak onome tko nešto čuva za novac. Iako je na osobi koja čuva za plaću velika odgovornost jer plaću prima upravo za čuvanje, ipak sve štete ne mogu biti njegova odgovornost. No, tako nije bilo u slučaju Jakova:

»'Ono što bi zvijer razdrila, tebi nisam donosio, nego bih od svoga gubitak nadoknadio. Ti si to od mene tražio, bilo da je nestalo danju ili da je nestalo noću' (Post 31, 39). Bilo da si opljačkan danju ili noću, moja je odgovornost isplatiti krađu. Jer, onaj koji čuva kune se da će otkupiti zarobljenika i sakatog, ali ne i mrtvog. I također mora platiti za ono što je bilo ukradeno ili izgubljeno, bilo danju ili noću. Ali, ti si me natjerao da platim za sve.«²²

2. Jakovljevo ponašanje prema Labanu

Za razliku od Labanova ponašanja, Jakovljevo je ponašanje bilo izuzetno pošteno. Mudraci opisuju kako se posvetio radu:

»Rabi Judah bar Simon je rekao: Uobičajeno je da se radnik poslu vjerno posveti samo na dva ili tri sata zatim počne izbjegavati posao. Ali, u slučaju Jakova, kako je potpuno služio prvih [godina], tako je služio sve do kraja.«²³

¹⁷ Rabin David Kimhi ili Qimhi (1160–1235), poznat je i po hebrejskome akronimu RaDaK, bio je srednjovjekovni rabin, komentator Biblije, filozof i proučavatelj gramatike.

¹⁸ Vidi: RaDakov komentar Biblije (Jeruzalem, 1959, repr. Vienna, 1859), Jer 22, 13; s hebr. prev. K.D.

¹⁹ Izdanje: *Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, prev. Ivan Ev. Šarić, 3. popravljeno izdanje, Split, Verbum, 2008, (IŠ).

²⁰ Eiha Raba (Jeruzalem, reprint izdanja iz Vilnusa 1878.) 1.28; s aram. prev. K.D.

²¹ Israel Meir (HaKohen) Kagan (1838–1933), poznatiji pod imenom *Hafec Haim*, u *Ahavat Hesed*, I. dio, poglavlje 10, odlomak 13, Jeruzalem, 1888.

²² *Midraš Sehel Tov* [Buber izdanja], Berešit 31, 39; s hebr. prev. K.D.

²³ Berešit Raba [Vilna izdanja] 70.20; s aram. prev. K.D.

Ovaj se citat ne odnosi samo na nekoliko sati nego na mnoge duge godine. Tijekom tog vremena Jakov se savjesno prihvatio posla, obavljajući ga vjerno i pošteno. Majmonid je čak iz ponašanja našeg praoca Jakova izveo i posljednje pravilo židovskog zakona vezano uz osobu koja je unajmljena da obavi neki posao:

»Jednako kako se poslodavca upozorava da ne smije varati na plaći siromaha ili otežati s isplatom, tako se i siromaha upozorava da ne smije varati poslodavca u radu, izbjegavajući posao gdje god stigne, a zatim to nazivati odrađenim cijelim danom; upravo suprotno, zaposlenik mora biti strog sa samim sobom u vezi vremena kojeg je proveo radeći. Stoga ne treba niti reći četvrti blagoslov zahvale poslije obroka. Jednako tako, mora raditi najpredanije što može, jer je naš pravedni praotac Jakov rekao: 'I same znate da sam vašega oca služio koliko sam god mogao' (Post 31, 6); stoga je svoju nagradu i primio još na ovome svijetu, kao što je pisano: 'Čovjek se tako silno obogatio, stekao mnogo stoku, sluge i sluškinje, deve i magarad.'« (Post 30, 43).²⁴

2.1. Odanost i predanost/zalaganje radnika

U židovskom zakonu nalazimo puno jedinstvenih i važnih propisa o radnoj etici zaposlenika. U drugim pravnim sustavima to važno područje radne etike i moralnih dužnosti zaposlenika još uvijek nije dovoljno razvijeno. Razlog tome možda možemo pronaći u činjenici da su zakoni različitih zemalja stavili veći naglasak na prava zaposlenika, a ne ističu dužnosti zaposlenika, vjerojatno zbog toga što dužnosti zaposlenika često pripadaju području morala, a ne zakona.

2.1.1. Odanost tijekom radnog vremena

Jakov opisuje svoju predanost radu kod Labana kako bi dokazao svojim suprugama da je održao svoj dio dogovora s njihovim ocem Labanom, te im tako kaže:

»I same znate da sam vašega oca služio koliko sam god mogao; pa ipak je vaš otac mene varao, deset mi je puta plaću mijenjao. Ali Bog nije dopuštao da mi nanese štetu« (Post 31, 6-7).

Ovo će ga dovesti do odluke da ostavi Padan Aram i krene u zemlju kanaansku, k svome ocu Izaku. Lako možemo vidjeti da je Jakov vrlo ponosan na činjenicu da je izuzetno posvećeno radio za Labana, znatno predanije negoli bi od njega tražio zakon. No, ipak, ovaj stih je iskorišten kao temelj zakona²⁵ koji od svakog zaposlenika traži da radi najbolje što može. U Talmudu čitamo o

²⁴ Usp. Majmonid u Mišne Tora, Jeruzalem, 1974, (reprint varšavskog izdanja iz 1881), Hilhot Sehirut, 13, 7; Jad Ha-Hazaka = Mišne Tora (dalje: MT); s hebr. prev. K.D.

²⁵ Majmonid MT, Hilhot Sehirut, 13, 7; vidi i Šulhan Aruh (dalje: ŠA), Hošen Mišpat 337,20, *Ke-tuvim*; Jeruzalem, 1992.

»čudnom« ponašanju velikog rabina Abba Hilkije koji nije odgovorio rabinima nakon što su ga pozdravili dok je radio:

»Zašto na nas nisi obratio pažnju kad smo te pozdravili? Na to im je odgovorio: 'Bio sam radnik unajmljen na jedan dan i rekao sam da se ne smijem opuštati' [od rada].«²⁶

Isto to kaže i zakon u Šulhanu Aruhu.²⁷ Sve vrste odmora i prekida rada moraju biti s mjerom i odgovorne, čak i pauza za molitvu mora biti što je moguće kraća.²⁸ S time u vezi Talmud zabranjuje radniku da prestane raditi čak i kako bi stao u znak poštovanja prema mudracu u prolazu: »Tako je rečeno: Obrtnici ne smiju ustajati pred mudracima dok su zadubljeni u svoj posao«,²⁹ a tako su presudili i Majmonid³⁰ i Šulhan Aruh.³¹ Čini se da, kada se zaposlenik nađe u sukobu lojalnosti prema poslodavcu i lojalnosti Stvoritelju, Halaha prednost daje lojalnosti prema poslodavcu.

2.1.2. Odanost nakon radnog vremena

Obveza zaposlenika da bude odan svome poslodavcu zahtijeva da bude lojalan i nakon odrađenog radnog dana. Nezamislivo je da bi zaposlenik radio za dva poslodavca, za jednoga tijekom dana, a za drugoga noću te se stoga ne bi mogao dovoljno odmoriti radi čega bi na posao dolazio iscrpljen. Zato je Halaha presudila: »Niti jedan radnik ne smije raditi tijekom noći, a zatim se dati u najam tijekom dana.«³²

Naši mudraci ne samo da su zabranili dodatni rad radnika u slučaju da taj dodatni rad može naškoditi kvaliteti radnikovog redovnog rada nego su mu zabranili i da radi privatno za svoje vlastite potrebe dok obavlja svoj glavni posao. Zabranu takvog ponašanja mudraci su pronašli u Jakovljevu ponašanju. Jakov je imao vlastite ovce i, kako ga briga za njih ne bi ometala u poslu kojeg je obavljao za Labana, svojim je sinovima prepustio napasanje svojih ovaca te ih je izbjegavao prilikom ispaše Labanovih ovaca.³³

Osim toga, židovski zakon zahtijeva od radnika da se pravilno hrani i dovoljno pije kako bi imao dosta snage za obavljanje posla.³⁴ To se odnosi na one

²⁶ BT Taanit 23b (Steinsaltz); vidi i BT Kidušin 33a (Vilne); vidi i rabin Bencijon Meir Haj Uzziel (Jeruzalem 1880.-1953.) koji je 1939. imenovan glavnim sefardskim rabinom Izraela, kao »Rišon le-Cijon«. U responsa *Piske Uziel bišeelot hazeman* 46, Jeruzalem, 1977, s aram. prev. K.D.

²⁷ ŠA Jore Dea 244,5.

²⁸ Vidi BT Berahot 16a (Steinsaltz); Majmonid MT Hilhot Berahot 2,2; Hilhot Tefila 5,8; ŠA Orah Hajim 191,1, 110,2.

²⁹ BT Kidušin 33a (Vilne), s aram. prev. K.D.

³⁰ Majmonid MT Hilhot Talmud Tora 6,2.

³¹ ŠA Jore Dea 244,5.

³² Tosefta Baba Mecia 8,2; Majmonid MT Hilhot Sehirut, 13, 6; s hebr. prev. K.D.; vidi i ŠA Hošen Mišpat 337,19.

³³ Usp. Midraš Hagadol, Berešit, Jerusalem, 1975, 546.

³⁴ Tosefta, *isto*; MT, *isto*; ŠA, *isto*.

ljude koji muče svoja tijela u skladu s osobitim vjerskim stavovima koji post smatraju dobrim obrazovnim sredstvom. Ipak, jasno je da židovski zakon ne dopušta zaposleniku takvu praksu jer asketizam pogubno djeluje na fizičku sposobnost pravilnog obavljanja posla. Jeruzalemski Talmud³⁵ pripovijeda o Rabiju Johananu koji je jednom prilikom ugledao učitelja koji je bio vrlo slab i, kada je shvatio da slabost potječe od posta, učitelja izgrdio i ustanovio zakon po kojemu radnici ne smiju postiti jer tada ne mogu dobro raditi.

2.2. Poštenje i integritet radnika ne ovisi o integritetu poslodavca

O principu da integritet radnika ne ovisi o integritetu poslodavca učimo na temelju Jakovljeva rada za Labana. Jakov je rekao svojim ženama, kćerima Labana:

»I same znate da sam vašega oca služio koliko sam god mogao; pa ipak je vaš otac mene varao, deset mi je puta plaću mijenjao. Ali Bog nije dopuštao da mi nanese štetu« (Post 31, 6-7).

Drugim riječima, iako je Laban mnogo puta prevario Jakova, Jakov je ostao odan Labanu.

Židovski zakon od zaposlenika zahtijeva lojalnost poslodavcu ne samo zato što je to u interesu poslodavca nego i zato što je dužnost zaposlenika prema njegovom Stvoritelju i samome sebi da se ponaša u skladu sa standardima etike. Stoga obveza zaposlenika da bude pošten ne ovisi o ponašanju poslodavca prema zaposleniku. Ako je poslodavac prevarant, to ne znači da je zaposleniku dopušteno varati, a što se nepoštenog ponašanja poslodavca tiče, radnik se mora poslužiti postupcima i mjerama koje su mu u tom slučaju dopuštene Halahom. Poslodavcu je također zabranjeno varati radnika, a ako to čini, izlaže se mogućnosti tužbe, o čemu učimo iz ove priče iz Talmuda:

»Rabiju Huni nedostajale su četiri stotine bačava vina. Mudraci, koji su ga došli utješiti zbog toga gubitka, savjetovali su mu da razmisli o vlastitim djelima, provjeri postoji li kakav nedostatak u njegovu vlastitu ponašanju zbog kojeg bi taj gubitak mogao biti kazna s Neba. Rabi Huna upitao je mudrace zna li itko od njih o nekom nedostatku u njegovu ponašanju te, ako znaju, da mu svakako kažu. Prijatelji su mu rekli kako su čuli da ne daje radniku njegove grančice stabala na koje ima pravo prema židovskom zakonu. Na to im je Rabi Huna odgovorio da radnik i tako od njega krade više od te tri grančice. Na to su mu mudraci objasnili da osoba koja krade od kradljivca razvija sklonost krađi [što znači da se navikava na krađu i time škodi integritetu vlastite duše].«³⁶

³⁵ Jeruzalemski Talmud Demaj 7,3 (Venecija, 1523).

³⁶ BT Berahot 5b (Steinsaltz), s aram. prev. K.D.

2.3. Prekid radnog odnosa

Biblija ovako opisuje okolnosti vezane uz prekid radnog odnosa između Labana i Jakova:

»Jakov zavara Aramejca Labana tako da nije ni slutio da će bježati. I pobjegne sa svim što je bilo njegovo. Ubrzo prijeđe Eufrat i upravi put prema brdu Gileadu. Trećeg dana obavijeste Labana da je Jakov pobjegao« (Post 31, 20).

Nakon dvadeset godina tijekom kojih je Jakov služio kao Labanov najamni radnik, Bog mu je zapovjedio da napusti svog poslodavca i vrati se u domovinu. Jednostavno razumijevanje Biblije Jakova stavlja u drukčiji odnos od odnosa stalnog radnika, odnos koji je bliži robu. Jedan od temelja radnog zakonodavstva jest pravo zaposlenika da prestane raditi u bilo kojem trenutku jer u Bibliji piše: »Jer Izraelci su moji robovi«³⁷ (Lev 25, 55); naši mudraci tumače: »A ne robovi robova«.³⁸ Upravo zato zaposlenik može promijeniti mišljenje, čak i usred radnoga dana.³⁹

2.4. Odgovornost zaposlenika u deliktu

Zaposlenik mora biti vrlo precizan u obavljanju posla i paziti da nešto ne upropasti i da ne uzrokuje štetu. Do određene mjere čak mora i platiti svaku štetu koju je uzrokovao nemarom ili nebrigom.⁴⁰ U slučaju da je pomicao burad pri čemu se jedno bure slomilo, prema rabiju Judi, zaposlenik mora platiti, iako bi se većina mudraca zadovoljila zakletvom zaposlenika da nije štetu uzrokovao namjerno ili zbog nemara te bi ga tada oslobodili svih optužbi i troškova. Svoje mišljenje mudraci objašnjavaju jednostavnim argumentom: »Ako tako ne budeš činio, nikada nećeš naći osobu koja će premiještati burad s jednog mjesta na drugo.«⁴¹ No, čak i u ovom slučaju, naši mudraci su od poslodavaca zahtijevali da izbjegavaju naplaćivati štetu svojim zaposlenicima, čak i u slučaju da je šteta uzrokovana nebrigom, kao u slučaju nosača Rabe bar Hane:

»Neki su nosači [nebrigom] razbili vinsko bure koje je pripadalo Rabi sinu Rava. Zato im je on zaplijenio odjeću, a oni su se požalili Ravu. 'Vrati im njihovu odjeću', naredio je. 'Kaže li tako zakon?' pitao je on. 'Bez obzira na to,' rekao je: 'Zato idi putem čestitih' (Izr 2, 20a). Nakon što im je vraćena odjeća, radnici su rekli: 'Mi smo sirotinja, radili smo cijeli dan i potrebiti smo: Zar nećemo dobiti ništa?' 'Idi i plati im', naredio je. 'Kaže li tako zakon?', pitao je. 'Bez obzira na to,' bio je njegov odgovor: 'I drži se staza pravedničkih! (Izr 2, 20b).«⁴²

³⁷ U prijevodu KS piše *službenici*, iako na hebrejskom piše עבדים, što u prijevodu znači robovi.

³⁸ BT Kidušin 22b (Vilne), s aram. prev. K.D.

³⁹ Usp. BT Baba Kama 116b (Vilne); ŠA Hošen Mišpat 176,3.

⁴⁰ Usp. Mišna Baba Mecia 6,6 (Kehati).

⁴¹ BT Baba Mecia 82a (Vilne), s aram. prev. K.D.

⁴² BT Baba Mecia 83b (Vilne), s aram. prev. K.D. Radnici su u stvari bili odgovorni, ali mu je Rab

U području građanskog prava kojem pripadaju i odnosi poslodavca i radnika, nema mjesta pristranosti na temelju socioekonomskih čimbenika, svi moraju biti jednaki pred zakonom. Jedno od velikih pravila Tore je: »Ne počinjajte nepravde u osudama! Ne budi pristran prema nezatnom niti popuštaj pred velikima; po pravdi sudi svome bližnjemu!« (Lev 19, 15). No, usprkos upozorenjima, vidimo da je tretman radnika u židovskom zakonu najpovoljniji, upravo u nastojanju da se izbjegne kršenje pravila apsolutne jednakosti pred zakonom. Stoga se u velikom broju slučajeva diskriminira upravo u korist radnika jer mu se pruža veća zaštita od izrabljivanja, diskriminacije i kršenja prava. Ovo je izvrstan primjer kako »moralne obaveze« u vjerskom zakonu postaju obvezne zakonske norme. No, kako se radi o normi koja, u biti, potječe iz moralnih zakona, većina rabinskih autoriteta misli da je neprimjenjiva u vjerskom zakonskom sustavu nego da je samo preporuka o ponašanju vrlo moralnih ljudi. Ovaj trend (diskriminacije u korist radnika) čini se da je upisan u Tori i u vezi isplate plaće radniku na vrijeme⁴³ te upozorava:

»Ne zakidaj ubogog i siromašnog nadničara, bilo da je on jedan od tvojih zemljaka ili jedan od stranaca, koji su u zemlji tvojoj, u mjestima tvojim. Isti dan podaj mu plaću njegovu! Sunce neka ne zađe nad njom; jer je siromašan i uzdiše za njom. Inače zavapit će protiv tebe Gospodu i ti si na sebe navališ krivnju« (Pnz 24, 14-15 IŠ)

te se dalje nastavlja u radnim zakonima u Talmudu.

2.5. Tjedni odmor i ograničenje broja radnih sati

Jedno od socijalnih prava zaposlenika je pravo na tjedni period odmora te na ograničenje broja radnih sati. Uistinu, možda je najrevolucionarniji doprinos židovske kulture cjelokupnoj ljudskoj kulturi ideja *šabata* – tjednog dana odmora. Toga se dana svi, i poslodavci i radnici, moraju kloniti bilo kakve proizvodne aktivnosti. Tijekom šest dana odvija se mahнита ekonomska djelatnost koja sedmi dan prepušta mjesto danu tijekom kojeg se čovjek oslobađa opterećenja tehnologije koja prijete ustankom protiv svojega stvoritelja. Toga dana radnik se oslobađa jarma svojeg poslodavca. Čak se i životinje na taj dan odmaraju, kako je rečeno:

»Ali sedmi dan jest dan odmora u čast Gospodu, Bogu tvojemu. Tada ne smiješ raditi nikakva posla, ni ti ni sin tvoj ili kći tvoja, ni sluga tvoj ni sluškinja tvoja ni vol tvoj ni magarac tvoj ni sva stoka tvoja ni stranac koji boravi kod tebe unutar vrata tvojih! Sluga tvoj i sluškinja tvoja neka se mogu odmoriti kao ti!« (Pnz 5, 14 – IŠ).

rekao da u takvom slučaju ne smije inzistirati na doslovnom tumačenju zakona. To je poslije postala norma u kodeksu židovskoga zakona, Turu (Vilnius izdanje) 1923, Orah Hajim, poglavlje 304.

⁴³ Lev 19, 13; Pnz 24, 14 i dalje.

Do dana današnjega povjesničari i arheolozi nisu uspjeli pronaći paralelu zakonu *šabata* među drevnim narodima.⁴⁴ Kada su se Rimljani prvi put susreli sa Židovima i vidjeli ih s koliko pažnje nastoje ne raditi na *šabat*, reagirali su prijezirno: u njihovim očima, *šabat* je bio znak židovske lijenosti i besposličarenja (to su riječi Juvenala, Seneke i drugih).⁴⁵ Ali, povijest nas uči da je biblijski tjedni odmor postao uobičajen za većinu čovječanstva, iako ritam sedam dana nije kompatibilan ni s kojim astronomskim ciklusom, za razliku od mjeseca ili godine. Zapovijed *šabata* jasan je primjer prvorazrednog društvenog zakona koji daleko nadmašuje slobodu ugovora i slobodu djelatnosti radi zaštite radnika od njega samoga. Čak i ako se radnik suglasi s neprekinutim sedmodnevnim radom, poslodavac mu ipak mora omogućiti tjedni odmor i niti jedan zaposlenik ne smije prihvatiti ponudu rada bez tjednog odmora, kako piše Majmonid:

»Kao što je čovjeku zapovijeđeno da se njegove životinje odmaraju na *šabat*, tako je zapovijeđeno i da mu se sluge odmaraju na *šabat*. Iako imaju sposobnost razmišljanja i ponašanja prema vlastitoj volji, [njihov gospodar] je obvezan čuvati ih i spriječiti ih da rade ono što je na *šabat* zabranjeno.«⁴⁶

Osim ideje tjednoga odmora, židovski izvori obnovili su ideju ograničavanja broja radnih sati dnevno na osam do dvanaest sati. Do toga su došli mudraci Izraela⁴⁷ na temelju onoga što je rečeno u Psalmima: »Tad čovjek izlazi na dnevni posao i na rad do večeri« (Ps 104, 23).

2.6. Strani radnici

Jedna od dubokih i traumatičnih sjećanja židovskog naroda iz vremena njegovih početaka je sjećanje na ropstvo. Židovi su bili porobljeni dok su, kao stranci, boravili u Egiptu te su tamo trpjeli izrabljivanje i velika ponižavanja. Izlazak Izraela iz Egipta jedan je od ključnih povijesnih trenutaka koji obilježava rođenje ideje ljudske slobode i dostojanstva. Ovaj formativni događaj nameće moralne obveze prema strancu i slabome te zahtijeva prepoznavanje njihovog dostojanstva i slobode. Uistinu, Tora i proroci mnogo puta podižu glas protiv iskorištavanja i maltretiranja stranca, kojega se, zajedno sa siročetom i udovicom, smatra slabom karikom društva, ne samo zbog njegove usamljenosti i činjenice da je iščupan iz svojeg prirodnog okoliša: »Ne tlači pridošlicu niti mu nanosi nepravde, jer ste i sami bili pridošlice u zemlji egipatskoj« (Izl 22, 20); »Ne ugnjetavaj pridošlicu! Ta znate kako je pridošlici; i sami ste bili pridošlice u zemlji egipatskoj« (Izl 23, 9).

⁴⁴ Usp. Enciklopedi'a Mikrait, Jeruzalem, 1971-1988, sv. VII, 513, nat. *šabat*.

⁴⁵ Usp. *isto*, 516.

⁴⁶ MT Hilhot Šabat 20,14), s hebr. prev. K.D.

⁴⁷ Usp. BT Baba Mecia 86b (Vilne).

Bog sebe opisuje kao branitelja stranaca i slabih: »Jer Gospod, Bog vaš, jest najviši Bog i najviši Gospod, veliki, silni, strašni Bog, koji ne gleda na osobu, nije pristran i ne da se podmititi. Koji pomaže do pravice siroti i udovici, ljubi stranca i daje mu hranu i odjeću« (Pnz 10, 17-18). Upravo tako i psalmist-pjesnik opisuje Boga: »Gospod čuva tuđince, uzdržava sirote i udovice; a bezbožnicima put zakrčuje« (Ps 146, 9 IŠ). Tora ne zapovijeda samo da je dužnost pomoći strancu i dati mu osjećaj jednakosti nego naređuje i ljubiti stranca: »Ljubite i vi pridošlicu, jer ste i sami bili pridošlice u zemlji egipatskoj« (Pnz 10, 19).

Ovaj je osobiti stav prema strancima izražen i u židovskim propisima koji se bave radnim odnosima. Tora nalaže jednakost svih u očima zakona: »Jedan zakon i jedno pravo neka vrijedi za vas i za stranca koji s vama boravi« (Br 15, 16). Naglašava da i stranac ima pravo uživati u tjednom odmoru: »Šest dana obavljaj svoj posao, ali sedmoga dana od posla odustani, da ti otpočine vol i magarac i da odahne sin tvoje sluškinje i pridošlica« (Iz 23, 12). Osim toga, Tora izrijeком osuđuje neisplatu plaće i ekonomsko izrabljivanje: »Nemoj zakidati jadnoga i bijednog najamnika, bio on tvoj sunarodnjak ili došljak iz kojega grada u tvojoj zemlji« (Pnz 24, 14); »Ako stranac boravi u zemlji kod vas, ne smijete ga ugnjetavati. Kao domaći iz vlastite sredine vaše neka vam bude stranac koji živi kod vas; ljubite ga kao sebe same, jer sami ste bili stranci u zemlji egipatskoj. Ja sam Gospod, Bog vaš« (Lev 19, 33-34 IŠ).

Zaključak

Recimo barem u zaključku nekoliko riječi o vrijednosti rada i ljudskom dostojanstvu. Čovjekova je sudbina da se bori za to da kući donese dovoljno novca za uzdržavanje obitelji. Prema Bibliji, korijen takve situacije je u Adamovoj kazni za drevni grijeh: »U znoju lica svoga kruh svoj ćeš jesti« (Post 3, 19), a i Job kaže: »Čovjek rađa muku« (Job 5, 3). Ipak, židovska tradicija na rad ne gleda kao na prokletstvo. Upravo suprotno, rad je jedan od obilježja časti osobe koja je sposobna prilagoditi snagu prirode i načiniti kruh od pšenice i vino od grožđa. Mudraci Izraela su rekli: »Rad je velik jer donosi čast svom vlasniku«⁴⁸ te su naredili: »Voli rad«⁴⁹ i dalje:

»Kao što je Tora dana sa savezom, tako je i rad dan sa savezom jer je rečeno: 'Šest dana radi i obavljaj sve poslove svoje. Ali sedmi dan jest subota, dan odmora u čast Gospodu'« (Izl 20, 9-10 IŠ).⁵⁰

Pjesnik-psalmist hvali osobu koja uživa plodove svoga rada i kaže: »Plod ruku svojih ti ćeš uživati, blago tebi, dobro će ti biti« (Ps 128, 2). Ne samo zato

⁴⁸ BT Nedarim 49b (Vilne).

⁴⁹ Mišna Avot 1,10 (Kehati).

⁵⁰ Avot DeRabi Natan (Higger), I. verzija, poglavlje 11, s aram. prev. K.D.

što je sretan onaj kome ne treba milosrđe drugih, nego i zato što je kultiviranje svijeta lijepa i vrijedna aktivnost, dok je lijenost odvratna i majka svih zala. Talmud⁵¹ nas poučava da se o čovjeku koji se boji Gospoda kaže: »Blagoslovljen je svaki koji se boji Gospoda« (Ps 128, 1), dok za onoga koji uživa plodove vlastitoga rada pjesnik kaže: »Blago tebi, dobro će ti biti« (Ps 128, 2). Iz toga je Talmud zaključio da je »veći onaj koji uživa u plodovima vlastitoga rada od onoga koji se samo boji Gospoda«.⁵²

U tom duhu Rabi Akiva je rekao: »Neka ti šabat radije bude kao bilo koji dan u tjednu nego da ovisiš o drugima [što znači da se traženjem milostinje ne smije potraživati dodatna zarada na šabat].«⁵³ Na temelju toga, Majmonid je presudio:

»Čovjek uvijek mora izgraditi samoga sebe tako da podnosi teškoće, a ne tako da se uzda u druge i da postane teret zajednici. Naši mudraci su nam ovako zapovjedili: Neka ti šabat bude kao bilo koji dan u tjednu,⁵⁴ i ne uzdaj se u druge. Čak i istaknuti mudrac koji bi osiromašio mora se baviti nekim poslom – bio to čak i neki ponižavajući posao – a ne uzdati se u druge. Čovjek radije neka dere kožu sa životinjskih lešina [neugodan i ponižavajući posao], nego da govori ljudima: 'Ja sam veliki mudrac...' ili 'Ja sam svećenik, uzdržavaj me.' Naši su nam mudraci zapovjedili da se tako ponašamo.«⁵⁵

Općenito govoreći, Majmonid je uvažavao pozitivnu dimenziju zarađivanja za život vlastitim radom, bez oslanjanja na druge. Osobito je smatrao da je to bitno za vrsne znalce Tore, prvo stoga što je zabranjeno izvlačiti materijalnu korist iz proučavanja Tore, a drugo zato što takvim činom takav znalac omalovažava Toru u očima okoline. Stoga piše:

»Svaki tko zaključí da se treba baviti proučavanjem Tore i ničim drugim te da će živjeti od milostinje, time obeščašćuje [Božje] ime, sramoti Toru, trne svjetlost vjere, na sebe navlači zlo i gubi život u budućem svijetu jer je zabranjeno na ovome svijetu izvlačiti korist iz riječi Tore.«⁵⁶

Naši su mudraci rekli: »Tko god profitira od riječi Tore, gubi život u svijetu.«⁵⁷ Također su naredili i izjavili: »Ne čini ih [riječi Tore] krunom kojom ćeš se veličati niti sjekinom kojom ćeš sjeći.«⁵⁸ Osim toga, naložili su: »Ljubi rad i prezri rabinske položaje«⁵⁹ te: »Sva Tora koja nije popraćena radom s vremenom će biti poništena i dovest će do grijeha.«⁶⁰ Nakon nekog vremena, takva će osoba krasti od drugih.

⁵¹ Usp. BT Berahot 8a (Steinsaltz).

⁵² *Isto*, i usp. BT Berahot 35b (Steinsaltz).

⁵³ Bt Šabat 118a (Steinsaltz) i usp. BT Pesahim 113a (Steinsaltz).

⁵⁴ BT Pesahim 113a (Steinsaltz).

⁵⁵ MT Matnot Anijim 10,18; vidi *isto*, ŠA Jore Dea 255,1; s hebr. prev. K.D.

⁵⁶ MT Hilhot Talmud Tora 3,10; s hebr. prev. K.D.

⁵⁷ Mišna Avot 4,5 (Kehati).

⁵⁸ *Isto*.

⁵⁹ Mišna Avot 1,10 (Kehati).

⁶⁰ Mišna Avot 2,2 (Kehati); usp. MT Hilhot Talmud Tora 1,7.

Neki od najvećih mudraca bili su drvosječe koji su nosili trupce, nosači vode, kovači i rudari ugljena koji nisu tražili nikakvu pomoć od drugih. To nas uči koliko samopoštovanje ovisi i sposobnosti osobe da zaradi za vlastiti život. U tom duhu se ovdje navodi i sljedeći odjeljak iz Talmuda:

»R. Jeremija b. Eleazar dalje je rekao: Što [je značilo] kad je napisano: 'Prema večeri golubica se vrati k njemu, i gle! u kljunu joj svjež maslinov list' (Post 8, 11)? Golubica je rekla Svetome, Blagoslovljenom: 'Neka mi hrana bude gorka poput masline, ali iz tvoje ruke slatka kao med i ovisna o smrtniku [Noa. Lit., 'meso i krv'].«⁶¹

Prepoznavanje povezanosti ljudskog dostojanstva i rada navelo je mudrace da kažu da najveći čin milosrđa nije davanje milodara, nego osiguravanje posla za siromašne kako bi se sami mogli dostojanstveno uzdržavati. Stoga Talmud kaže:

»R. Abba također je rekao u ime R. Simeona b. Lakisha: Onaj tko posudi [novac] veći je od onoga tko daje milostinju;⁶² a onaj tko stupi u partnerstvo [sa siromahom] veći je od svih drugih.«⁶³

Stoga je i Majmonid ovako presudio:

»Postoji osam stupnjeva milosrđa, svaki viši od prethodnoga. Na najvišem stupnju iznad kojeg nema višega nalazi se osoba koja potpomaže Židova koji je pao u neimaštinu time što mu daje poklon ili pozajmicu, s njim stupa u partnerstvo ili mu pronade posao kako bi mu osnažila ruke pa stoga neće biti prisiljen druge moliti [milostinju]. S time u vezi, kaže: 'Primi ga; i neka s tobom živi kao stranac ili gost' (Lev 25, 35): To podrazumijeva da mu moraš pomoći prije negoli padne i postane potrebit.«⁶⁴

Osim toga, većina roditeljskih obveza vezanih uz obrazovanje djeteta odnosi se na poučavanje djeteta zanatu, kao što Talmud kaže:

»Sina moraš naučiti nekom zanatu... R. Juda je rekao: 'Onaj koji sina ne pouči zanatu, kao da ga je poučio lupeštvu.' 'Lupeštvu!' Možete li zamisliti! – Ali, kao da ga je poučio lupeštvu.«⁶⁵

Suočen sa stvarnošću koja se do današnjega dana nije promijenila, čovjek bez zanimanja mora se okrenuti krađi.

⁶¹ BT Eruvin 18b (Steinsaltz), s aram. prev. K.D.

⁶² Možda stoga što se obično posuđuje iznos veći od onog koji se daje kao milostinja te koji će možda siromaha učiniti neovisnim.

⁶³ BT Šabat 63a (Steinsaltz), s aram. prev. K.D.

⁶⁴ MT, Hilhot Matnot Anijim 10:1,7; s hebr. prev. K.D.

⁶⁵ BT Kidušin 29a (Vilne), s aram. prev. K.D.

Kotel DaDon

Employer-employee relations in Jewish law

Summary

This article analyses the employer-employee relations in Jewish law. The author explores the practices of these relationships in Biblical stories, Laban's treatment of Jacob and Jacob's behavior towards Laban, as well as in rabbinic literature from Talmudic times until today. Among the questions the author is researching are: payment of lower wages than the norm, delay in payment, adhering to a labor contract, local custom, protection of the employee, loyalty and dedication of the worker during working time and after, honesty and integrity of the worker and of the employer, termination of the employment relationship, the responsibility of the employee in tort, weekly rest and limitation of working hours, treatment of foreign workers and, in the end, the value of work and human dignity. The work analyses these questions through many sources of Rabbinical literature from the Talmudic times through the Middle ages until modern times. The literature is translated for the first time into the Croatian language from Hebrew and Aramaic by the author.

Key words: Bible, Talmud, Halaha, Mitzvah, Employer, Employee.

(na engl. prev. Kotel DaDon)